

KIRJALLISUUTTA

Kvalitatiivisista menetelmistä ja niiden käytöstä

Grönfors, Martti, *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Juva 1982, 233 s. Kortteinen, Matti, *Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Keuruu 1982, 324 s. Suhonen, Pertti (toim.), *Pehmeät menetelmät sosiaalitutkimuksessa. Käytännön kokemuksia ja keskustelua. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto. B: 38, Tampere 1982, 115 s.*

Aika yleinen lienee väärinkäsitys, että pehmeät menetelmät tai laadulliset, kvalitatiiviset menetelmät ovat jotenkin »inhimillisempiä» tai »pehmeästi» s.o. epäteoreettisesti, kertoilevasti asioita ja ilmiöitä kuvailemaan pyrkivän tutkimuksen menetelmiä. Tuolloin laadulliset menetelmät irrotetaan metodisesta yhteydestä ja annetaan niille tieteenfilosofinen tulkinta. Tätä väärinkäsitystä oikaisi Töttö luennoillaan (10.11.1982, Tampere) nasevalla lausahduksella: »Voimme olla kivikovia positivistejä ja käyttää pehmeitä menetelmiä. Voimme olla pumpulinpehmeitä hermeneutikkoja ja käyttää kivikovia menetelmiä.» Etnometodologit, joita meidän on paljon laadullisista menetelmistä alun alkaen kiittäminen, ovat aina esittäneet, että ihminen tutkimuskohteena on sillä lailla erikoinen, ettei »kova menetelmä» ihmisen suhteen ole kova luonnontieteellisen tutkimuksen merkityksessä (ks. esim. Cicourel, A. V. 1974).

Laadulliset menetelmät tulivat yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen uudelleen 1980-luvun alussa. Sosiologia lehti julkaisi 1982 viisi puheenvuoroa tutkimuksen laadusta ja siitä pitäen on tutkimuksen metodologian keskustelu ollut hyvin vilkasta. Laadullisen menetelmien käyttöönottoa edelsi kymmenen vuotta kestänyt kovien menetelmien kovan kritiikin kausi, joka usein yhdistyi positivismiin kritiikkiin aina 1970-luvun puolesta välistä alkaen (ks. Sulkunen, P. 1972 ja Töttö, P. 1982).

Mistä pehmeät menetelmät ovat peräisin?

Vaikka laadulliset menetelmät tulivat yhteiskuntatieteisiin ikäänkuin uutena, on niillä itseasiassa sadan vuoden historia. Sekä Grönforsin (1982) että Suhosen (1983) toimittamissa teoksissa käsitellään pehmeiden menetelmien alkuperää ja historiaa.

Kvalitatiivisten menetelmien alkuvaiheet voidaan sitoa antropologisten kenttätutkimusmenetelmien alkukehitykseen. Kaikki oikeastaan alkaa uskonnon ja tieteen välisestä valtaistelusta. Kehityso pilliset teoriat asettivat luonnontieteissä vaatimuksen tieteellisen maailmankatsomuksen asettamisesta uskonnollisen maailmankatsomuksen sijaan, eivätkä antropologit halunneet olla pekkaa pahempia. »Primitiivisten» kansojen tutkimus loi mahdollisuuden muotoilla ihmisyhteisöissäkin kehityso pillisiä teorioita. »Kenttämateriaalin muodostivat monesti tutkimusmatkailijoiden, seikkailijoiden ja lähetyssaarnaajien väritetyt kertomukset. 'Kenttämateriaali' ei ollut tutkijan yliopistoa ja sen kirjastoa pidemmälle. Tästä syystä näitä

tutkijoita on usein kutsuttu 'nojatuo liantropolo geiksi'». (Grönfors 1982, s. 16.)

Sosiaaliti teissä kvalitatiiviset menetelmät yh distetään usein eri koulukuntien yhteyteen. Etno metodologia oli itse asiassa amerikkalainen versio eurooppalaisesta fenomenologiasta, jonka suunnan klassikkona muistetaan aina mainita Edmund Husserl (1859—1938). Husserl esitti, että todellinen maailma on olemassa ja sen sisällön ymmärtäminen on mahdollista. Tämä todellisuus tavoitetaan kokemuksen välityksellä. Näihin Husserlin ajatuk siin on laadulliset menetelmät usein haluttu typis tääkin. Myös Weberin vaikutus »ymmärtävän» so siologian kehitykseen, johon laadulliset menetel mät liittyvät, tulee muistaa. Sosiaalisen vuorovai kutuksen korostaminen eli interaktionismi tuotti suuren määrän erilaista empiiristä tutkimusta kva litatiivisiin menetelmin. Tässä yhteydessä Georg Simmelin (1858—1918) vaikutus oli merkittävä.

Suomessa Heikki Wariksen tutkimus »Työläis-yhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolelle» on lähestymistavan klassikko. Jo tuolloin, vuonna 1932, Waris onnistuneesti yhdisti pehmeät ja kovat menetelmät.

Ensimmäinen pehmeiden menetelmien käyttäjä kirjastoalalla taisi olla Helle Kannila tutkiessaan Minna Canthin kirjeenvaihtoa!

Mitä ovat pehmeät/laadulliset/kvalitatiiviset menetelmät?

Grönfors (1982) suosittelee kokonaan luopumista nimityksestä »pehmeät» menetelmät, koska termiin liittyy usein implisiittinen oletus, että »pehmeät» menetelmät olisivat vähemmän tieteellisiä kuin tilastolliset tai »kovat» menetelmät (s. 11). Suhosen (1983) toimittamassa teoksessa ei tämä esitys saa tukea. Mielenkiintoinen on Grönforsin (1982) näkemys kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten menetelmien välisestä erosta: »Ero on lähinnä tavoissa, joilla tieteellinen selitysvoima osoitetaan. Kun tilastolliset menetelmät nojautuvat matemaattisiin keinoihin tieteellisyden osoittamiseksi, kvalitatiivisten menetelmien käyttäjät keskittävät huomionsa aineiston hankintaan, mikä nähdään ongelmallisena prosessina, ja pyrkivät osoittamaan, ettei ainakaan tutkimuksen aikana vallinneissa olosuhteissa aineiston hankkimistavan tieteellisyttä voida asettaa kyseenalaiseksi. Tieteellisyys, tarkasteltuna tällä tavoin, on siis jокseenkin yhtä kuin tutkimuksen validisuus, luotettavuus». (s. 11).

Suhosen (1983) mukaan »kvalitatiivista tutkimusta voidaan ajatella olevan useammanlaista riippuen siitä millä tasolla (lähestymistapa, tutkimusasetelma, strategia, menetelmät, aineisto ja analyysi) kvalitatiivisuutta toteutetaan» (s. 2). Hänen mukaansa kvalitatiivisesta tutkimuksesta voidaan puhua kun a) empiirinen materiaali on koottu jossain muussa kuin määrällisessä muodossa. b) Laadulliseksi voidaan tutkimus määritellä myös analyyttisen otteen perusteella. c) Kvantitatiivinen analyysi etenee numeerisesta havaintoaineistosta matemaattisiin menetelmiin, jotka usein ovat varsin tehokkaita aineiston tiivistämisessä. Tämän vuoksi myös laadullista aineistoa usein käsitellään kvantitatiivisiin menetelmin. Rajanveto kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen välillä on melko vaikeaa tämän tyypisessä tutkimuksessa. d) Välimaastoon sijoittuu myös tutkimus, jossa laadullista aineistoa pelkistetään

kaavioiksi, formaalikieliseksi lauseiksi jne. e) »Aidoimmillaan kvalitatiivinen tutkimus on silloin, kun se kohdistuu jonkin yhteiskunnallisen ilmiön laadulliseen puoleen pyrkien empiriisen aineiston muodostamisessa, sen analyysissä ja tulosten esittämisenä säilyttämään ilmiön laadullisen luonteen» (Suhonen 1983, s. 3).

Kuten edellä esitetty ilmaisee, ei eron tekeminen laadullisten ja määrällisten menetelmien välillä ole suinkaan selvää ja yksinkertaista — eikä usein tarpeeseen konkreettisesti tutkimuksessa, jossa usein käytetään 'sekä-että' menetelmiä. Sen sijaan se ei poista tarvetta metodologisille kirjoille, jotka keskittyvät joihinkin menetelmiin kuten laadullisiin tai määrällisiin menetelmiin.

Koska ja kuinka laadullisia menetelmiä?

Tässä esiteltävät teokset antavat otsikon kysymykseen hyvin monipuolisen vastauksen. Grönfors (1982) esittelee seikkaperäisesti, kuinka konkreettista kenttätöytä tehdään. Hänen käyttämänsä esimerkit ovat hyvin havainnollisia (pääasiassa hänen omasta mustalaisten verikostoa tutkineesta työstään). Hän antaa tarkkoja neuvoja kuinka tehdään tutkimusta: kustannukset; avainhenkilöt; tutkimuksen esittely; tutkijan rooli; tutkijan kieli; haastatteluteknikka; nauhurin käyttö jne. Itseasiassa ohjeet ovat hieman liiankin pikkutarkkoja ja konkreettisia kuten luku »Tutkijan yksityiselämän järjestäminen kenttätöön ajaksi» osoittaa (s. 48—50). Toisaalta Grönforsilla on hyvä kokemus kenttätöystä ja tätä kokemuksellista puolta tutkimustyöstä käsitellään kovin harvoin. Esimerkit ovat mukaansatempaavia, dramaattisiaakin, kuten tutkijan tappouhkaukset!

Suhosen (1983) toimittama kirja on kokoelma suomalaisten tutkijoiden näkemyksistä ja kokemuksista pehmeistä menetelmistä. Kirjan kokoaamisen vaiheessa alkoi jo olla tarpeeksi kokemuksia tämän uuden aallon tuottamista konkreettisista tutkimuksista (joista olen tähän esittelyyn ottanut mukaan yhden, Kortteisen tutkimuksen). Kirjan sisältö on melko epätasainen (ei laadultaan vaan käsittelyltään), mutta tuossa epätasaisuudessa on myös kirjan mielenkiinto. Teoksessa on esillä: Käsitteitä hermeneutiikan ja pehmeiden menetelmien suhteesta (Töttö); Kuvausta pehmeiden menetelmien soveltamisesta elämäntavan tutkimukseen (Järvelä); Lähiöravintolatutkimuksen esittely tapaustutkimus-ajattelun valossa (Alasuutari); Esitys työttömien tutkimisesta (Rostila); Näkemyksiä pehmeiden menetelmien harrastuksesta (Nätkin, Lehtonen, Töttö).

Pehmeiden menetelmien kehittäminen ei suinkaan ole tämän kirjan toimittamiseen loppunut eikä innostus ole osaamisen kasvun myötä laantunut. Siitä lienee parhaana esimerkkinä parhaillaan menossa oleva Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen järjestämä koko kevään 1984 kestävä, kaikille avoin luentosarja »Laadullinen tutkimus ja teoria». Seminaarista lienee odotettavissa jatkoa tässä esiteltävälle Suhosen toimittamalle kirjalle.

Kuinka yhdistää pehmeitä ja kovia menetelmiä?

Olen tämän kirjaesittelyni tueksi ottanut mukaan Kortteisen (1982) tutkimuksen suomalaisesta lähiöstä. Muitakin tutkimuksia toki olisi ollut (esim. Ahponen, P. & Järvelä, M. 1983, jota on hyvin ahkerasti tiedotusvälineissä käsitelty). Matti

Kortteisen alunperin pinnäyteenä laadittu tutkimus ansaitsisi tulla käsitellyksi myös sisältönsä eli tulostensa vuoksi — sen tehköön joku muu. Tähän tutkimus on otettu nimenomaan onnistuneen metodologian käytön vuoksi. Pohiessaan asumälähiöiden elämää tutkija yhdistää erinomaisesti teorian, kovat ja pehmeät menetelmät (Ks. liitteet 1 ja 2 s. 274—314).

Kortteinen jakaa tutkimuksensa aineiston primääriin ja sekundääriin. Primääriin aineiston kerääminen tapahtui kahdessa vaiheessa. Esitutkimusvaiheen jälkeen ilmestyi väliraportti, josta saadun palautteen jälkeen edettiin varsinaiseen kenttätö- vaiheeseen.

Primääriaineiston keräämisen kohteena oli 282 henkilöä. Aineistojen kerääminen tapahtui kolmessa peräkkäisessä vaiheessa. Alussa suoritettiin pienimuotoinen kysely alueen asukkaiden subjektiivisesta hyvinvoinnista ja sen taustatekijöistä. Otos oli korttelikohtaisesti ositettu, eikä aivan tarkkaan vastannut koko yhdyskunnan asukkaiden koostumusta (N = 116). Kyselyn tarkoituksena oli selvittää viihtyvyyden sisältöä ja taustaa, mikä auttaisi jatkotutkimuksen kohteiden valitsemisessa. Kyselyn tulos oli, että viihtyvyys ei selity eikä jäsenyy kvantitatiivisin perustein, ei oikeastaan millään selkeällä tavalla.

Kyselyn perustalta valittiin yksi siihen osallistunut kortteli tarkemman tutkimuksen kohteeksi, korttelissa oli asukkaita kaikkiaan 138. Korttelin valinta perustui siihen, että se oli sekä asukkaiden viihtyvyyden että niin sanottujen objektiivisten tunnuspiirteiden mukainen. Tämän jälkeen tutkimuksessa seurattiin tuon korttelin elämää kaksi ja puoli vuotta. Korttelista hahmottui osakulttuureja, joista suoritettiin osakulttuurikohtaisia perhekohtaisia syvähaastatteluja. Perheotosta kasvatettiin ns. lumipallonmenetelmällä. Syvähaastatteluja suoritettiin 28, kontaktitunteja oli 150.

Näiden primääriaineistojen lisäksi tutkimuksessa käytettiin runsaasti sekundääriaineistojakin. Samoin tilastojen käyttö oli hyvin monipuolista. Sekundääriaineistojen käyttö oli todella monipuolista. Monelta tutkijalta saattaisi usko loppua jo tämän tutkimuksen sekundääriaineistojen analyysin kahden ja puolen vuoden haastatteluista puhumattakaan — eli kovin kiireisen miehen menetelmää ei tässä esiteltävä tutkimustapa edusta. Seuraavat sekundääriaineistot olivat käytössä: kotiseutupäivien yhteydessä tehty kysely asukkaiden viihtyvyydestä (N = 64); asuinalueen huoltoyhtiön isännöitsijän arkistot; yhdyskuntatekijöiden arkistot; lehtileikkeet; poliisikuulustelupöytäkirjat; rikollisuustilastot.

Suma summarum oleellista on tutkijan kyky käyttää lähes kaikkia ajateltavissa olevia aineistonhankintatapoja tutkimusongelman selvittämiseen. Erityisen ansiokasta työssä on ns. syvähaastattelun pohtiminen ja käyttö. Miksi sitten syvähaastattelua käytettiin tutkimuksessa, jossa minkä tahansa mittapuun mukaan oli jo niin sekundääri- kuin primaariaineistoa yllin kyllin? Tutkija vastaa: »Ne kuvat, joita haastateltavat itsestään haastattelijalle välittivät, olivat haastattelun eri vaiheessa merkittävällä tavalla erilaisia, jopa niin, että jälkikäteen tarkasteltuna haastattelun ensimmäisestä puoliskosta voisi kirjoittaa aivan toisenlaisen raportin kuin sen jälkimmäisestä puoliskosta. Kuvat eivät useinkaan ole suoranaisesti ristiriitaisia, pikemminkin on niin, että

haastattelun alussa muodostunut kuva syveni ja tuli rikkaammaksi haastattelun kuluessa» (s. 295). Tutkijan piirtämä kuva suomalaisen lähiön onnellisuudesta ja elämästä jääköön lukijan itsensä selville otettavaksi.

Näin monipuolisilla ja vaikeilla aineistoilla ope-
rinnista kuin Kortteisen työssä on kyse saattaisi helposti tulla yleistä soppaa — näin ei kuitenkaan käy. Miksi? Koska työ on vahvasti teoreettinen ja tutkimusasetelma niin pitävä, että tutkimusraportti on nautinnollista luettavaa. Tässä työn teoreettisessa kestävyudessa onkin perimmäinen syy, miksi olen juuri tämän tutkimuksen valinnut laadullisten menetelmien kirjojen esittelyn yhteyteen. Laadullisilla menetelmillä tehtävä työ ei nimittäin ole epäteoreettista, kuvailtavaa ja kertoilevaa. Päinvastoin väittäisin, että laadullisten menetelmien käyttö asettaa aivan erityisiä haasteita tutkijan teoreettisille valmiuksille, eikä tämän tyyppistä tutkimusta ole lainkaan mahdollista tehdä ilman tutkimuskohteen syvällistä tuntemusta ja ymmärtämistä. Työ on myös hyvä esimerkki siitä kuinka kovat menetelmät tukevat laadullista tutkimusotetta, mikä tietysti edellyttää tutkijalta myös kovien menetelmien hallintaa! Useinhan aloittelevien tukijoiden mielikuva pehmeistä menetelmistä on seuraavan tapainen: 'Kun en ole mikään matemaattinen ihminen enkä koskaan ole pitänyt noista kaavoista ja tietokoneista, haluan tehdä tutkimusta pehmeillä menetelmillä'. Pehmeät menetelmät eivät todellakaan tarjoa mitään helppoa menetelmien onnen taivasta vaan vaativat tutkijalta myös kovien menetelmien hallintaa.

Tuula H. Laaksovirta

Viitteet ja kirjoitukseen liittyvät muut lähteet

- Ahponen, Pirkkoliisa & Järvelä, Marja, Maalta kaupunkiin — pientilalta tehtaaseen, Juva 1983.
- Ahponen, Pirkkoliisa, Elämänfilosofiasta elämänhallintaan. Sosiologian lisensiaattitutkimus Joensuun korkeakoulussa 1983.
- Alanen, Leena & Saarinen, Aino & Rantalaiho, Liisa (toim.), Työ — naiset — identiteetti. Seminaariraportti. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto B:38, Tampere 1983.
- Canth, Minna, Kootut teokset 5, Helsinki 1944.
- Cicourel, Aaron V, Methode und Messung in der Soziologie, Frankfurt am Main 1974 (1964).
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena, Teemahaastattelu, Tampere 1980.
- Sociologia 1/1982.
- Sulkunen, Pekka, Surveyanalyysista ja teoreettisesta mielivallasta, Sosiologia 4/1972.
- Suojanen, Päivikki (toim.), Kulttuurin tutkimuksen empiriset menetelmät. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos. Moniste 4/1982, Tampere 1982.
- Töttö, Pertti, Lükacs ja hermeneutiikka. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto B:32, Tampere 1981.
- Töttö, Pertti, Yhteiskuntatiede ja toiminta. Objektivismin kriitistä yhteiskuntatieteiden metodologiassa. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto A:55, Tampere 1982.
- Waris, Heikki, Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolelle I, Helsinki 1932.

Japani ja Ranska »informaatioyhteiskuntina»

Yoneji Masuda, The Information Society as Post-Industrial Society. Bethesda: World Future Society, 1981. 158 s. + liitt.

Pitkälle kehittyneistä läntisistä teollisuusmaista on Japani se maa, jossa on oltu Yhdysvaltojen jälkeen eniten kiinnostuneita »informaatioyhteiskunnan» kehittämiseen liittyvistä kysymyksistä aina 1960-luvulta lähtien. Japanissa ei ole ollut etusijalla niinkään tähän aihepiiriin liittyvä filosofointi eikä »informaatioyhteiskunnan» teoreettisten mallien rakentelu, mikä on sävyttänyt tilannetta Yhdysvalloissa, vaan »informaatioyhteiskunnan» tuloa jouduttavien konkreettisten projektien suunnittelu ja toteuttaminen. Niinpä Japanissa on ollut kehitteillä jo parikymmentä vuotta maailman suurin »tiede- ja teknologiakaupunki» Tsukuba Science City, joka on n. 130 000 asukkaan kaupunki 60 kilometriä Tokiosta koilliseen. Tsukubassa on tätä nykyä mm. viitisenkymmentä valtion tutkimuslaitosta ja 2 yliopistoa, joista toinen on »The University of Library and Information Science». Tutkijoita tämän tulevan »teknopolis»in alueella työskentelee jo 11 000. Toinen, niin ikään suurimittaista »laboratoriokoetta» muistuttava suunnitelma on 1970-luvun alussa käynnistynyt »The Plan for Information Society — A National Goal Toward Year 2000», jonka laatimispaikkana oli Japan Computer Usage Development Institute. Tämän sittemmin kansainvälistäkin huomiota herättäneen suunnitelman hahmottelussa oli näkyvästi mukana myös Yoneji Masuda, joka perusti myöhemmin »Institute for Information Society»-nimisen laitoksen ja toimii sen nykyisenä presidenttinä.

Masuda aloittaakin teoksensa »Information Society» -suunnitelmaan sisältyvien lukuisien projektien esittelyllä ja niiden nykytilan arvioinnilla. Suunnitelman syntymisen taustalla voidaan nähdä monia Japanin talous- ja yhteiskuntaelämän erityispiirteistä nousevia ongelmia, jotka ovat yhä aktuelleja; näitä ovat mm. luonnonvarojen niukkuus, kiihtyvä urbanisoituminen, lisääntyvän automaation tuoma työttömyyden kasvu ja saarien pirstoman maan liikenteelliset vaikeudet. »Information Society» -suunnitelmaa yleisimmin luonnehtivana ajatuksena on Japanin taloudellisen kilpailuaseman parantaminen pitkällä tähtäimellä »tietotaidon» avulla, jolloin erityisesti uuden informaatioteknologian välityksellä tapahtuvasta informaation systemaattisesta hankkimisesta ja monipuolisesta hyödyntämisestä tulisi ratkaisevan tärkeä taloudellinen resurssi. Informaatioteknologiasta tulisikin ko. suunnitelman mukaan todellinen primus motor, joka muuttaa teollista yhteiskuntaa »informaatioyhteiskunnaksi». Suunnitelma jakautuu keskipitkän- ja pitkän aikavälin tavoitteisiin ja moniin osaprojekteihin, jotka koskevat mm. sellaisia alueita kuin tietokoneavusteinen opetus kouluissa (varsinkin suunnitelman toteuttamisen alkuvaiheessa korostettiin tältä osin jonkinlaisen »computer mind»in istuttamista niin koululaisiin kuin yleisemmän asennekasvatuksen tasolla kaikkiin kansalaisiin) terveydenhuollon ja ympäristönsuojelun informaatiojärjestelmät (mm. »pollution prevention system»), hallinnon tietopankkijärjestelmät sekä liikenneongelmien helpottaminen atk-teknologian avulla. Hankkeisiin sisältyy myös ns. »Computopolis» -suunnitelma, jonka tavoitteena on rakentaa eräänlainen »com-